

Bulletin european

Anul XI, nr. 92

Iunie 1982

Noi Tracii

Fondator: Prof. Dr. Josif Constantin Drăgan

RISCURILE HIPERCORECTITUDINII

Ion Coja

I

Traian și Dochia

Una din marile dezamăgiri pe care mi le-a adus cunoașterea *științifică* a domeniului filologic, deprinsă (sau pe care am început să o deprind) în anii studenției, risipind o iluzie în care mă legăna, e drept, propria mea ignoranță, a fost că *Troian*, bădica Troian din colindele noastre, nu poate fi considerat ca o dovadă a păstrării numelui de *Traian* în amintirea poporului nostru. *Troian* l-ar fi reprezentând el pe *Troian*, dar numai prin intermediul slav, căci în cuvintele latinești păstrate în limba română totdeauna *a* urmat de *n* devine *i*: *romanus* - *român*, *lana* - *lână*, *canem* - *câne* ș.a.m.d., fără excepție, într-o sumedenie de cazuri. Așadar, cu trecerea, conformă altei legi fonetice a lui *a* neaccentuat la *ă*, *Traian* ar trebui să sune *Trăiîn*. La drept vorbind prea ar fi fost frumos și de o maximă raritate ca un asemenea nume să fie păstrat, atât de curat și într-un text atât de definitoriu cum sunt colindele pentru noi, vreme de circa 1600-1700 de ani prin numai tradiția orală. Ar fi fost cu siguranță un caz unic, nu numai în domeniul romanic, iar anumite coincidențe făceau să pară și mai tulburătoare iluzia pe care trebuia s-o părăsesc: coincidența, prin analogie, între rolul istoric pentru nașterea unui popor romanic în Dacia avut de împăratul Traianus și statura bădiței Troian, împărătește încălecat și înveșmântat, care alege loc curat, de arat și semănat,

ducându-și oamenii pe un pământ nedestelenit, într-o țară nouă deci, precum - de ce nu? - Traian pe colonii romani în Dacia Felix. Trebuia, eram obligat, să renunț la asemenea ipoteze, atât de atrăgătoare, din respectul pentru ceea ce am înțeles de la bun început că este reazemul cel mai sigur în lingvistica istorică: legile fonetice, legitatea evoluției fonetice. Așadar, dacă în *Troian a* urmat de *n* nu a devenit *î*, aceasta înseamnă că *Troian* este un cuvânt relativ recent în limba română, că nu vine din latină, direct, ci, probabil, prin intermediul limbii slave, s-a spus, ale cărei cuvinte, câte au intrat în limba română, nu au mai suferit acțiunea - neiertătoare, dar limitată în timp, deci - a respectivei legi fonetice: de ex. în cuvântul slav *rana*, de dată mai recentă, *a* accentuat rămâne neschimbat, *rană*, în românește.

La fel am renunțat și la ipoteza că legenda babei Dochia ar avea vreo legătură cu amintirea vechiului nume de țară *Dacia*, acest Dochia fiind apreciat de specialiști că are, ca și Troian, un fonetism slav. Iată, pentru «un fleac» de vocală, de abatere de la corespondențele fonetice latino-române, năruindu-se iluzii atât de frumoase, iluzii capabile să dea însă mai multă coerență istoriei și culturii noastre, sporind ponderea conștiinței de sine românești de-a lungul secolelor, în dauna întâmplării, și ea făuritoare de istorie, însă acea istorie pe care o consemnăm fără nici o emoție. Întâmplări, nu fapte...

Firește, unii nu se încurcă cu asemenea «fleacuri», ci se mișcă cu deplină libertate în domeniul lingvisticii istorice, propunând cu o ușurință înduioșătoare etimologii la fel de ușor de respins, căci în această materie, ignorând obligația de a respecta «legile fonetice» nu faci alta decât să renunți la singurul argument serios ce poate fi invocat în sprijinul propriilor etimologii. Mai departe, tot ce se construiește în continuare, ca ipoteză și teorie lingvistică istorică, pe baza unor astfel de etimologii sunt curate vorbe în vânt. «Aventuri etimologice», cum bine li s-a spus.

Filologia românească, după experiența latinizantă din secolul trecut, când s-au propus o serie de etimologii hazlii, gen *stella latina* pentru *Slatina*, este azi deosebit de grijulie cu respectarea normelor unei etimologii științifice, practicând un criticism de o severitate rară în contextul internațional al lingvisticii, ceea ce, firește, onorează în cel mai înalt grad filologia românească și știința românească, în general.

O etimologie științifică nu se reduce la respectul corespondențelor fonetice; mai sunt și în privința evoluției semantice a cuvintelor anumite reguli, un anumit fel de a justifica modificările de sens, în concordanță cu datele generale și particulare ale evoluției istorice, în conformitate cu o judecată sănătoasă și cu bunul simț, oricât ar părea ele de relative (dar nu sunt). Toate aceste considerente care guvernează stabilirea unei etimologii corecte au fost recent amintite și comentate într-o amplă și binevenită intervenție de acad. Ion Coteanu (vezi «România literară», nr. 32 din 1980, p. 19-21), intervenție ce se înscrie în cea mai bună tradiție a lingvisticii românești.

Când spunem însă «cea mai bună tradiție» ne gândim nu numai la marile merite ale lingvisticii românești, ci și la neajunsurile ei, oricât ar fi ele de mici. Mai precis, la unul anume: hipercorectitudinea, excesul de argumen-

tație, acribia demonstrației împinsă până la saturația cu dovezi numeroase de claritate și veridicitate. Oricât ar părea de surprinzător, în anumite împrejurări, și anume atunci când fatal ipotezele și demonstrațiile noastre nu au de unde lua surplusul de dovezi cu care ne-am obișnuit, acest mod de a argumenta, devine o povară dacă e singurul acceptat, așa cum se întâmplă în lingvistica noastră «academică». Asemenea defect bănuiesc că provine din ușurința cu care lingviștii noștri au putut argumenta, de-a lungul anilor, câteva din tezele fundamentale pentru noi : latinitatea și continuitatea în Dacia. Dinaintea unor contestatari lipsiți de argumente propriu-zise, lingvistica românească, având de unde, a putut produce un număr impresionant de dovezi, care de care mai convingătoare, într-o orchestrație de argumente descurajantă pentru acei așa zicându-le adversari, făurindu-se astfel tradiția temeiniciei demonstrației în materie de etimologie, de lingvistică istorică românească. Vor mai fi fiind și alte explicații, cert este că în lingvistica noastră academică, *oficială*, elaborată în primul rând la Universitate, se practică un examen sever al argumentelor, respingându-se orice ipoteză a cărei susținere e cât de cât atacabilă, îndoielnică.

Față de această atitudine pe care o considerăm întru totul firească și cu consecințe mai ales pozitive, avem de formulat următoarea obiecție: s-a pierdut uneori din vedere că și *respingerea unei ipoteze trebuie să fie la fel de bine argumentată*. Îndeosebi când respingerea unei soluții implică acceptarea alteia, aceasta din urmă nu-și trage justificarea din precaritatea argumentelor primei ipoteze, ci are nevoie de un examen la fel de riguros ca și cel care a dus la respingerea ipotezei inițiale. Așa, de pildă, când s-a respins ipoteza că *Troian ar descinde direct din Traianus*, se cuvenea să se adauge, alături de apelul la fonetismul slav intermediar, motivația interesului pe care Slavii l-ar fi putut avea pentru numele unui împărat roman ce le era perfect străin, indiferent și necunoscut. Poate din această cauză eu unul am rămas îndoit și de...îndoiala la care mă constrângea verdictul specialiștilor. Și insistând am băgat de seamă că *Traianus* nu se putea supune legii fonetice amintite (trecerea lui *a* urmat de *n* la *î*) deoarece *a* era precedat de *i* (semivocalic), ceea ce ar fi dat naștere la grupul vocalic *-îi-* în contradicție cu determinările de articulare românești. Forma *Trăiîn* nu sună românește, nu mai există alt cuvânt în limba română care să conțină succesiunea de sunete *-îi-*. Un asemenea diftong nu poate fi reperat în română. Dimpotrivă, *Troian* are alături pe *noian*, *Caloian*, *Boian*, ca să nu pomenesc decât de cuvinte și ele foarte vechi în limba română. În *Diana*, care devine *zîină*, vocala *a*, deși precedată de *i* (vocalic de data aceasta), trece la *î* probabil în urma dispariției lui *i* prin trecerea lui *d* la *z*. În *chrestianus* dispare *a*: *creștin*. Aceste exemple ne-ar permite să conchidem că în poziția «precedat de *i*» (vocală sau semivocală) *a* urmat de *n* nu trece la *î* în mod obligatoriu, legea fonetică respectivă necesitând o formulare nouă din partea specialiștilor.

(În fine, ca să epuizez toate argumentele din partea mea posibile, adaug și următoarele:

- păstrarea lui *a + n* în *Troian* va fi fost ușurată și din rima lui *Troian* cu *mai an* (*s-a sculat mai an...*), *Troian* fiind un nume păstrat mai ales în textul Plugușorului, unde rima cu *an*, deci, i-ar fi constrâns pe vorbitori să se

«abțină» de la aplicarea legii fonetice $a(+n) > \hat{i}$.

- numele proprii (toponime și antroponime), în măsura în care circulă în alte limbi învecinate îndeaproape, se pot abate de la regularitatea schimbărilor fonetice, din tendința și nevoia de a fi, cât de cât, la fel rostite de toată lumea, chiar aparținând la idiomuri diferite.

- deoarece la venirea Slavilor $a(+n)$ latinesc, vechi, trecuse deja la \hat{i} , intermediul slav nu explică propriu-zis pronunția din silaba a doua).

În cazul lui *Troian* mai rămâne de explicat prezența lui *o* în locul lui *a*, din prima silabă. După legile fonetice cunoscute, acest *a*, neaccentuat fiind, trebuia să devină \hat{a} . Pronunția *o* este cea care i-a făcut pe specialiști să vadă aici un intermediar slav, la fel ca în *Olt*, provenit din anticul *Alutus*. Dar exemplele de corespondență $a - o(u)$ sunt relativ numeroase: *colindă - calendae*, *Someș - Samus*, *Mureș - Marisia*, *Oltina - Altinum*; ar intra aici și alternanța *doina - daina*, binecunoscută. Aceeași corespondență fonetică ar explica ușor și trecerea lui *quadrum* la *codru*. De menționat că și azi, dialectal, *a* trece la *o*: pentru *catrință* avem varianta *cotreanță* ș.a. Aceste exemple sunt suficiente ca să te întrebi dacă nu cumva avem de-a face cu o nouă lege fonetică. Mai cauți, și găsești că în antichitate chiar, unele nume proprii din Dacia au fost înregistrate când cu *a*, când cu *o*: Porolissum - dar și *Paralissensium civitas*, *Potaissa*, dar și *Patavissa*, încât nu te mai miră de fel să întâlnești într-o inscripție, din sudul Dunării, și grafia *Troianus*. Ei bine, s-au găsit oameni de prea bună credință, de exagerată generozitate, risipitori de-a dreptul cu dovezile istorice, care să vadă aici în *Troianus*, o greșală de scriere a lapidului, numai să nu cadă în păcatul de a crede ceea ce e într-adevăr greu de crezut; păstrarea amintirii lui Traian în folclorul românesc, în mitologia românească. Numai că și mai incredibilă este păstrarea lui Traian la...Slavi, de unde Românii ar fi luat, deci, numele Troian, după ce, se înțelege, vor fi uitat cu totul de orice Traian; dar - ciudată coincidență - Românii fac din acest Troian slav, de împrumut, fără să ni se explice de ce tocmai din el, personaj fabulos într-una din cele mai impresionante manifestări folclorice: plugușorul de Anul Nou.

Dacă pare greu de admis că *Troian* îl reprezintă pe *Traianus* și amintirea acestuia proiectată în mitologia românească, respingerea acestei ipoteze ne pune deci în situația de a accepta fapte și mai puțin credibile:

- legătura lui Traian cu Slavii, care să-i fi cunoscut și pus în circulație numele;

- trecerea tocmai a acestui nume «slav» în folclorul românesc, unde să capete un loc de-o importanță unică, întru totul concordată însă cu locul lui Traian în istoria noastră, a cărei amintire însă, vezi, Doamne, Românii o pierduseră.

Respingând etimologia *Troian* < *Traianus*, suntem obligați să admitem coincidențe cu o probabilitate de apariție infimă, zero, și cu toate astea unii le preferă ca explicație, dând gir întâmplării rarissime și fără sens mai mult decât faptului justificabil în chip logic: coloniștii romani veniți în Dacia au fost perfect conștienți de rolul lui Traian în destinul vieții lor și al provinciei în care își găseau a doua patrie și n-au încetat să-i pomenească numele, trecându-l în mit și în fabulos.

Firește, la prima vedere e de mirare că s-a păstrat amintirea acestui nume într-o cultură care vreme de un mileniu și mai bine a fost exclusiv orală, lipsită de beneficiile școlii și ale altor instituții menite să perpetueze sistematic amintirea marilor eroi. Faptul e de mirare și fără pereche. Dar oare nu tot aici și numai aici, unde ne-am fi așteptat cel mai puțin, Dacia fiind ultima provincie cucerită de Romani și prima pe care o au «părăsit», s-a păstrat numele *Romanus* neschimbat de-a lungul a două milenii prin acțiunea numai a tradiției orale, populare, singura care poate da autenticitate unui asemenea act de conștiință etnică? Sunt țări ce și-au dobândit identitatea politică de stat printr-un proces verbal semnat la vreun conclav diplomatic, popoare ce poartă un nume nu mai vechi de vârsta unui om sau nume dat de alții ș.a.m.d. Firește, e de înțeles sfiala și reținerea de a spune lucruri ce nu s-au mai spus despre numele altor popoare, temându-ne să nu pară un gest trufaș, de superbie, ori chiar de sfidare a celorlalte popoare, dar despre acestea se vor găsi ori s-au și spus deja lucruri interesante și minunate ce nu se vor putea spune despre noi, tocmai aceasta însemnând diversitatea națională în istorie și cultură, diversitate al cărei respect și cult constituie soluția viitorului în cultura universală.

Această teamă de a nu ne mândri cu fapte inventate și cu interpretări eronate, caracteristică filologiei noastre, l-a determinat, probabil, pe G. Ivănescu să dea o explicație «demitizantă» faptului că Românii au continuat să se numească *Romani*, anume întrucât erau singurii Romani din această parte a Europei. În Apus, unde Romani erau cu toții, din momentul în care au început să se deosebească între ei a fost nevoie de o denumire specifică: francez, provensal, italian ș.a.m.d., cea de Roman pierzându-și relevanța (G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 249-251). O asemenea explicație - la care s-ar mai adaugă faptul că *Român* înseamnă și *creștin*, semnificație pe care, de asemenea, numai în această parte a Europei o va fi avut *romanus*, care a distins deci nu numai etnic, ci și religios, pe strămoșii noștri de populațiile învecinate - o asemenea explicație, zic, ar fi întru totul acceptabilă dacă nu am ști că străinii ne-au numit, vreme de o mie de ani, altfel: nu *Români*, ci *Valahi*, nume pe care noi nu l-am folosit niciodată. Că ne-am spus și considerat mereu *Români*, chiar și când ceilalți ne-au numit altfel - ceea ce face și mai de mirare păstrarea etnonimului *Romanus* - nu se poate explica decât prin aceea că ne-am știut și am vrut să rămânem ceea ce eram, *Români*. La un loc, toate cele de mai sus, despre *Troian* și *Român* ar atesta o conștiință clară a etnicității, ceea ce, mai simplu spus, ar fi sentimentul curent al solidarității cu propriii părinți și strămoși, cultul acestora, solidaritatea cu tradiția obștei în care te-ai născut, vădită și în cultul morților, practicat cu o deosebită grijă la noi, probabil mai mare decât cea întâlnită în mod obișnuit. Acest cult este, într-una din consecințele (sau izvoarele) sale îndepărtate, solidar cu păstrarea amintirii unuia ca Traianus în tradițiile noastre timp de aproape două milenii, până azi și de azi înainte în eternitate.

(va urma)

LA PHILOSOPHIE CHEZ LES DACES

de Mihai Păstrăguș

Un destin cruel et aveugle a empêché le peuple gëto-dace, l'un des plus sages et des plus viables du monde antique, de suivre normalement son histoire. Mais sa dimension existentielle, formée d'une manière monumentale dans un espace propre avec des événements mémorables ne l'a pas éliminé de l'histoire de la civilisation, mais au contraire a réveillé l'attention de nos contemporains et lui a rendu le droit à l'éternité. Par ignorance, ou par intérêts mesquins, des attentats mercenaires ont souvent essayé de faire tomber dans les ténèbres de l'oubli les manifestations exceptionnelles spirituelles des Gëto-Daces.

Le fond autochtone et les lois de l'histoire collaborant d'une manière si simple mais tellement subtile, ont préparé et déclenché la révolte contre «l'oubli de l'histoire». Le grand philosophe et poète roumain Blaga disait avec une profonde sagesse que *ce que l'histoire n'oublie pas devient légende. Ce que l'histoire oublie devient historiographie.*

Le retour aux origines et l'illumination de leur fond national s'impose aujourd'hui comme une nécessité historique et culturelle. Il produit des jugements et des raisonnements qui expliquent des phénomènes socio-culturels congruents avec la vérité logique et factuelle.

Pour formuler la réponse à la question très délicate si les Daces ont connu ou non la philosophie, on a utilisé comme arguments non seulement l'historiographie ou l'archéologie, mais aussi la mythologie, car les légendes rendent aux faits et aux événements une expression artistique et des sens cognitifs. Le mythe raconte un événement qui s'est passé au temps primordial, temps fabuleux du commencement, tout comme, grâce aux actions des êtres surnaturels, une réalité acquiert son existence. Il est donc l'histoire d'une création (Mircea Eliade, *Aspects du mythe*, Idées, N.R.F., 1963, p.15).

Les mythes et les légendes, les découvertes sensationnelles des dernières décennies concernant l'histoire des Daces conduisent à l'idée que ce peuple a eu, outre une civilisation matérielle florissante, une vie spirituelle au moins tout aussi riche et diversifiée. Dans l'espace antique, le culte si cohérent et original de Zamolxis, le dieu chtonien, mène d'autre part à la conclusion que la civilisation dace était axée sur l'agriculture et les métiers et sur le culte des forces naturelles.

Les occupations spécifiques à cette phase historique de développement

ont fait naître une pensée abstraite semblable au genre philosophique, mais aussi une création pratique liée directement aux besoins quotidiens (abri, vêtements, nourriture etc.), satisfaits souvent dans les limites de la perfection artistique. Dans une telle pensée, appelée «sagesse philosophique», qui dirige l'homme dans ses rapports avec la vie, la réalité est à la fois prémisse et finalité pour la philosophie. Comme prémisse, la sagesse philosophique du commencement opère surtout dans la sphère des valeurs morales; elle incite à l'équilibre, à la maîtrise de soi, à la sobriété, au contrôle des passions, à la sérénité spirituelle etc. Ce genre de pensée, manifestée sous des expressions spécifiques chez tous les peuples y compris les Daco-Gètes, a préfiguré non seulement les grands systèmes philosophiques de plus tard, mais aussi certains éléments stylistiques essentiels pour la physionomie spirituelle des peuples.

En appelant les Daco-Gètes «les plus sages et les plus braves des Thraces», Hérodote a eu l'intuition géniale, historiquement confirmée, de leur immortalité dans l'histoire, de leurs sagesse et art de sauver la propre existence et de survivre aux convulsions de l'histoire.

De nombreux commentateurs antiques ont noté des preuves réelles de sagesse diplomatique, militaire, politique et morale. Diodore de Sicile, par exemple, dans sa *Bibliothèque historique* XXI, 12, 5, 6, parle d'un festin organisé par Dromichète pour son vaincu, le roi Lysimach, au cours duquel il lui donna l'une des plus intelligentes répliques, pleine de sens, valable pour tous ceux qui ne peuvent pas apaiser leur soif de conquérir peuples et territoires étrangers.

Selon les opinions du renommé historien et homme de culture J.C. Dragan, il semble que chez les Daces, les exercices de sagesse et de vertu se déroulassent près du temple de Zamolxis de Sarmisegetusa. A côté des prêtres, mathématiciens, astronomes, architectes des édifices publiques y enseignaient les sciences humaines, éthiques, morales et sociales. Une place importante dans l'éducation des Daces était réservée à la morale, la composante la plus importante, semble-t-il, de la sagesse des jeunes.

Outre la sagesse morale-politique des Daces, qui cultivaient assidûment les vertus civiques unanimement reconnue par les sources antiques, *l'ontologie* a joui elle aussi d'une importance tout aussi grande. Elle faisait implicitement partie de leurs conceptions sur le cosmos, sur la terre, sur le corps et l'âme, même si ces conceptions étaient exprimées en formules religieuses ou dans des mythes. En sa qualité de dieu chtonien, lié à l'existence de la terre, Zamolxis n'avait pas une signification tant religieuse que plutôt matérielle-ontique, la terre étant la génératrice qui déclenchait la force de la végétation et de la fertilité, qui apportait de la prospérité et de l'abondance aux troupeaux et à la pêche.

Si Zamolxis n'avait eu qu'une signification religieuse abstraite, sa puissance ne se serait pas manifestée aussi dans la conception de Daces sur le printemps, quand la nature endormie renaît dans toute sa diversité qualitative. Le dieu, tout comme la cause, n'existent que par le fait qu'ils se manifestent, par leurs effets, mais les effets étaient matériels. Le siège du dieu était sous, ou dans la terre et non pas ailleurs. Il semblait être une force im-

manente, génératrice qui unissait son action au rythme des saisons. Si la force de Zamolxis demeure dans la force de la terre à laquelle elle ressemblait jusqu'à l'identification, il en résulte logiquement que Zamolxis pourrait aussi avoir la signification de principe matériel tout comme le Logos chez les Grecs ou le Dao chez les Chinois. La Terre est la seule substance génératrice, on y trouve l'unique force, la force du bien; elle est à l'origine de tout ce qui existe: les choses, les plantes, les animaux, les hommes. D'autre part, il faut souligner que les Thraces en général, et les Daco-Gètes en particulier, ont connu par intuition l'idée de l'indivisibilité de l'entier ou de l'unité dans la diversité.

Dans son dialogue «Charmides», Platon préconise l'idée, valable d'ailleurs aussi pour la médecine moderne, de soigner en même temps le corps malade et l'âme. Un médecin thrace de Zamolxis, mentionné par Platon, dit que «tout comme il ne faut pas essayer de soigner les yeux sans tenir compte de la tête, la tête, à son tour, ne peut pas être soignée sans se soucier du corps; de même, il faut traiter le corps de pair à l'âme; si les médecins grecs ne savent pas guérir la plupart des maladies c'est parce qu'ils ne connaissent pas l'entier, le tout qu'il devraient soigner».

On considère que l'incantation guérissant les âmes consiste dans de belles paroles qui font naître la sagesse dans l'âme. La sagesse antique grecque et romaine considérait la beauté «splendor veri»; elle s'identifiait à la vérité, d'où l'on peut déduire que l'incantation n'était qu'une récitation magique d'une vérité, du diagnostic de la maladie.

C'est justement pour cela que la souffrance de l'âme peut être fatale au corps. On peut «mourir de chagrin», explication fréquente véhiculée aussi de nos jours par le peuple roumain. D'autre part, Dioscoride fait l'inventaire de plus de quarante plantes médicinales d'origine thrace, employées en grande partie par les Daco-Gètes aussi, plantes que la médecine populaire roumaine emploie encore aujourd'hui.

Mais, outre les plantes et les incantations, les Daces employaient encore dans le traitement des maladies l'eau minérale et aussi, selon certaines découvertes, les interventions chirurgicales sur le crâne. La pratique thérapeutique utilisait même la danse: on a émis l'opinion que la danse roumaine «călușarii» d'origine dacique était utilisée pour guérir les rhumatisants.

Toutes ces informations contiennent l'idée philosophique que l'ordre cosmique ne sépare pas les choses, mais les réunit. Les effets thérapeutiques qu'on a soulignés se fondaient sur l'idée de l'unité naturelle qui existe entre les règnes minéral, végétal, animal et humain.

Pour les Daces qui disposaient d'un des plus modernes et originaux calendriers à leur époque, l'ordre cosmique n'éliminait pas l'unité entre la terre et le ciel.

Les sages des Daces et surtout les contemporains de Décénée observant la marche des planètes (leurs mouvements), essayaient d'établir des connexions entre les événements cosmiques et météorologiques, et entre les saisons; ils eurent l'intuition de l'homologie presque totale entre le ciel et la terre.

La découverte dans l'espace de l'ancienne Dacie de nombreux sanc-

tuaires, tombeaux et tumuli, soutient l'idée de la foi dans l'unité du cosmos et de la terre, dans l'existence d'une interdépendance entre ses parties composantes, dans l'existence d'une causalité diffuse, d'une unité fondée sur un ordre nécessaire, naturel, infini.

Le spectre de la sagesse philosophique des Daces qui connaissaient aussi l'écriture s'est reflété avec la même force dans les valeurs de la culture matérielle et spirituelle.

En offrant comme arguments «les tablettes de Tărtăria le chercheur américain R. Schiler émet l'idée que l'écriture est apparue en Dacie avant qu'elle le fût au Summer. (R. Schiler, *Où la civilisation est-elle née?*, dans «Reader's Digest» 7/1975). Un autre aspect de la même importance, qui souligne la sagesse philosophique des Daco-Gètes se rapporte à leur art, à leur architecture: les vestiges archéologiques sont trop peu nombreux pour exprimer la richesse de l'art dacique, mais suffisants pour mettre en évidence les caractéristiques stylistiques fondamentales et la variété de la création, aussi bien en céramique, en sculpture que dans l'art du métal. Dans l'architecture aussi les Daces avaient un sens artistique puissant et original pour l'ornementation, pour la forme équilibrée, parfaite et fonctionnelle, pour l'espace aéré, pour la chromatique.

Le répertoire varié et complexe des formes céramiques, des articles d'usage courant et des bijoux présente peu d'influences étrangères, et celles-ci, si elles existent, sont de bon goût. La préférence pour les motifs géométriques stylisés, sans éliminer totalement les motifs floraux, pour une forme dynamique, pour les motifs à valeur de symbole (les bêtes à cornes, symbole de la force et l'aigle - celui de la liberté) mettent en évidence non seulement le talent, mais aussi la sagesse et leur goût raffiné.

Cette tendance vers les motifs géométriques pourrait être dictée par le rôle pratique de l'objet en question, mais elle peut être aussi l'expression d'une maturation artistique dans la création.

Ce géométrisme inventif, équilibré et discret s'est perpétué jusqu'aujourd'hui dans l'art roumain.

Le sens de la proportion, de l'équilibre, de la forme ouverte qui communique avec le milieu naturel a mis également son empreinte sur la conception architecturale des Thraces et des Daco-Gètes. Ils employaient comme matériel de construction le bois qu'on trouvait en abondance; c'est pourquoi on n'a pas trouvé les traces de leurs constructions. Mais l'expérience transmise de génération en génération jusqu'aujourd'hui a maintenu inaltérées la création et l'unité stylistique et les a enrichies par peu d'innovations d'adaptation - sur tout le territoire spirituel de l'ancienne Dacie.

Le Roumain d'aujourd'hui tout comme le Dace d'autrefois n'aime pas se clauser, il communique avec l'espace. C'est dans ce but qu'on a créé un espace intermédiaire - le *pidvor* - qui, à côté des galeries ouvertes et des colonnades, a fait naître une plastique architecturale particulière d'un vif effet artistique.

Par sa valeur utilitaire et artistique cette expérience s'est maintenue au long des siècles; en outre elle a influencé d'une manière structurelle la plastique architecturale des peuples voisins.

Après notre exposé, long et pourtant sélectif, des arguments qui justifient une réponse positive à la question si les Daces ont connu la philosophie, on voit que Jordanes n'a pas exagéré lorsqu'il parlait dans ses *Getiques de Décénée* comme du plus grand sage qu'ont connu les Daces. Ils étaient prêts à le suivre et ils étaient intelligents de par leur nature. Décénée les a introduits presque dans toutes les branches de la philosophie, car il en était un maître avisé. C'est lui qui leur a enseigné la morale en les faisant abandonner leurs habitudes barbares; il leur a aussi enseigné la physique en les faisant vivre d'après les lois de la nature; il leur a enfin enseigné la logique en rendant leur intelligence supérieure à celles des autres peuples.

La philosophie antique n'avait pas le même sens que la philosophie de nos jours. Elle exprimait l'amour pour la sagesse, l'envie de connaître toujours beaucoup plus de choses et de phénomènes de la nature, le respect pour la vérité, etc. Or, les traces archéologiques de la civilisation, de la religion des Daco-Gètes, les légendes et la mythologie, les commentaires des érudits antiques, heureusement assez nombreux, contribuèrent pleinement à accréditer l'idée que les Daces ont bénéficié non seulement d'une sagesse naturelle des choses, mais aussi d'une sagesse philosophique abstraite, qui a remarqué avec élégance et subtilité les principes de l'existence, la connexion et l'ordre fondés sur la nécessité naturelle. S'il est vrai que Zamolxis fût aussi homme et qu'il connût au Ve siècle a.n.è. le philosophe et mathématicien Pythagore, on pourrait croire que les sages de la Dacie aient aussi connu les principaux systèmes philosophiques ultérieurs, car ils se trouvaient près des cités grecques avec lesquelles les ports de Dobroudja faisaient du commerce.

Les sages Daces n'ont pas pu laisser de systèmes philosophiques, mais ils ont eu une sagesse philosophique féconde. On se demande pourquoi ils ne se sont pas exprimés par écrit, mais il est assez difficile d'y répondre, au moins pour l'instant.

SĂMÂNȚĂ TRACĂ

Valeriu Gorunescu

Sunt bobul de sămânță, bobul.
Deasupra, mântii de zăpezi -
cât vezi cu ochii, cât nu vezi.
Lor le sunt rodul.

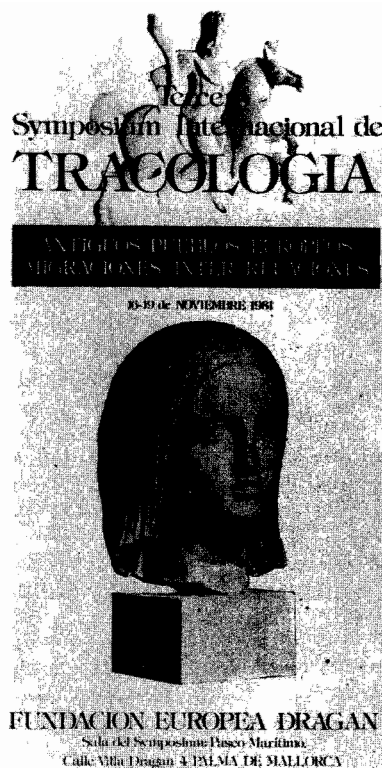
Departa-i ziua de-Alexii,
când ies jivinele la soare.
Cu gând la roada ce va fi,
dorm sub ninsoare.

Omăt întins, un alb enorm,
un alb lăptos ca de hermină.
Va trebui să dorm, să dorm
tăcut în tină.

Se-aud doar haitele urlând,
de lupi, cu crivățul în colți.
Eu moțai și mă văd urcând,
pai nou, sub bolți.

VECHILE LIMBI BALCANICE ȘI REPERCU- ȘIUNILE LOR MODERNE

de Momčilo Savić

(urmare)

Unul dintre cercetătorii ce s-au ocupat de lingvistică generală și-a pus întrebarea foarte instructivă: Dacă n-am dispune de texte latine, ce imagine ne-am putea face astăzi despre această limbă reconstruind-o numai pe baza idiomurilor romanice? O limbă analitică, aproape total lipsită de declinare, posedând articolul hotărît etc., ceea ce desigur nu corespunde adevărului. În legătură cu problema centrală a comunicării noastre ni se pare util să evocăm altă chestiune discutabilă, subiect tratat la numeroase congrese de lingvistică și încă nerezolvat: Se poate vorbi de amestecuri de limbi, de limbi mixte? Cu toate că la toate congresele lingvistice s-a dat un răspuns negativ considerăm că ideea poate fi totuși acceptată. Faptul că lingvistica e o știință atât de tânără explică răspunsul negativ. Pentru a confirma teza noastră adăugăm diferența dintre anumiți termeni tradiționali care și-au schimbat sensul în zilele noastre datorită progresului disciplinelor lingvistice. De exemplu, *bilingvism* și *diglossie*, erau cândva sinonimi, dar actualmente primul se referă la folosirea a două limbi diferite de către același vorbitor, iar celălalt denumește folosirea a două aspecte ale aceleiași limbi (un dialect sau un grai, și limba standard).

Particularitățile lingvistice pe care le-am expus până aici se îndepărtează poate de tema esențială a expunerii noastre, însă servesc pentru a atrage atenția asupra elementelor nestudiate de către cercetătorii care se ocupă de vestigiile lăsate de vechile limbi dispărute în limbile cunoscute. Unul

dintre colegii noștri a citat, acum câțiva ani, următoarea frază: «Hauzma-jstorka klopfa tepihe». Ea a fost atestată pentru prima oară, după câte știm, în 1942 în ziarul german «Donau-Zeitung». Un ziarist ce nu părea să fie lipsit de cultură lingvistică se trezește într-o bună zi la Zagreb, dar crede că se află într-o țară germanică. Fraza citată ca fiind în limba sârbo-croată reprezintă de fapt textul german «Die Hausmeisterin klopft de Teppiche». Dacă n-am ști nimic despre limbile slave, fraza citată ne-ar face desigur să atribuim sârbo-croata familiei germanice.

Renunțăm la alte detalii care ne-ar permite să caracterizăm concepția noastră asupra cadrului vechilor limbi balcanice. Așa cum am arătat mai sus, suntem de acord cu teza lui C. Poghirc, după care reconstrucția vechilor limbi balcanice trebuie făcută pe baza materialului lingvistic moștenit de limbile balcanice moderne. Spre deosebire însă de metoda lui C. Poghirc, care s-a limitat la fondul lexical prezentându-ne o bogată listă de cuvinte din limbile balcanice moderne, după părerea noastră problema poate fi abordată chiar făcând abstracție de vocabular care, după cum se știe, este instabil și diferă de la o limbă la alta și de la o epocă la alta. În ceea ce ne privește, ne vom baza pe structura morfo-sintactică a limbilor moderne din Balcani, structură care dă o fizionomie particulară graiurilor din sud-estul european. Vorbitorii bilingvi, atunci când trec de la o limbă la alta nu schimbă decât vocabularul, aplicând forme morfo-sintactice identice sau asemănătoare. *Mutatis mutandis* ne propunem să vedem cum se reflectă prezentul în trecut, și invers. Expunerea noastră are totuși nevoie de câteva explicații de ordin lingvistic și extra-lingvistic.

Nu avem intenția de a discuta termenul «limbi balcanice» ce s-a răspândit mai ales grație unui studiu binecunoscut al lui Sandfeld, și nici nu ne vom pronunța asupra existenței acestei uniuni lingvistice și asupra motivelor pentru care unii lingviști au contestat-o. Expresia «limbi balcanice» este aproape unanim acceptată, deși anumiți lingviști consideră că trăsăturile comune acestor idiomuri de origine diversă sunt superficiale și deci nu e cazul să se vorbească de o uniune lingvistică. Alți lingviști, în primul rând români, contestă termenul «balcanice» și propun în schimb «limbile din sud-estul european». Această din urmă expresie nu ni se pare potrivită întrucât sud-estul european se referă, din punct de vedere geografic, la Caucaz. Subliniem în sfârșit, că termenul «Balcani» e recent și că fluviile Sava și Dunărea nu delimitează țările ce se află la nord.

Rămânând în domeniul pur lingvistic și fără a ține seama de alte discipline ce ar putea confirma teza noastră, constatăm existența unei uniuni lingvistice ce depășește frontierele geografice ale Balcanilor, mai ales la nord și nord-est. Adăugăm că situația lingvistică de azi concordă în linii mari cu cea din antichitate fiind vorba de un patrimoniu comun.

În cele ce urmează vom demonstra această analogie.

Se știe că limbile din această regiune se împart astăzi în două grupuri: limbile balcanice propriu-zise și limbile din Balcani. Diferența dintre ele constă în faptul că primul grup (care include limba română cu dialectele sale istorice, bulgara, macedoneana și albaneza) are toate trăsăturile comune limbilor din această regiune, iar cel de al doilea (care cuprinde sârbo-croata,

greaca și turca) posedă numai câteva din aceste trăsături.

E posibil ca această situație lingvistică să fie o repercusiune a unei situații moștenite din antichitate? Cu toate migrațiile, deplasările de populație, invaziile și colonizările, credem că este posibil să se stabilească anumite analogii, impuse de substrat.

Studiind analogia din punct de vedere diacronic, constatăm că în perioada precedentă grecizării și romanizării daco-traca, illira și vechea macedoneană erau limbi balcanice, în timp ce greaca, scita și celtica erau limbi din Balcani. Cât privește latina orientală, care a fost la început o limbă din Balcani, ea a devenit mai târziu o limbă balcanică, împrumutând această fizionomie sub influența substratului, mai ales în regiunile răsăritene ale peninsulei.

Dacă nu ținem seamă de schimbările lingvistice produse în era noastră - caracterizate mai întâi de romanizare, apoi de slavizare, și în sfârșit de influența turcă (care a contribuit de asemenea la reorganizarea parțială a sistemului morfo-sintactic al unor limbi și graiuri din această zonă) - se poate constata că frontierele de pe harta lingvistică de altă dată rămân neschimbate până astăzi, eventual cu unele modificări neînsemnate. Ceea ce s-a schimbat cu totul este conținutul lingvistic în interiorul frontierelor menționate. Într-adevăr există o linie care desparte destul de net teritoriul illir de cel populat de neamurile ce vorbeau daco-traca. Adăugăm că linia lui Jirecek ce desparte spațiul balcanic în două regiuni, prima expusă influenței latine, iar cealaltă influenței grecești, nu interesează problema noastră, deoarece se referă la un adstrat cultural. Dacia de altădată e acoperită de graiuri românești; teritoriul de la sudul Dunării e caracterizat de prezența limbii bulgare, iar vechea macedoneană a fost înlocuită de macedoneana slavă.

Teza potrivit căreia albaneza continuă familia illiră e lipsită, după părerea noastră, de teme deoarece albaneza are toate trăsăturile comune limbilor formate pe teritoriul daco-moesian. Trecând la sârbo-croată se constată că ea s-a format într-o zonă cu substrat illir. Rămâne însă de văzut dacă dialectele sârbo-croate nu sunt și ele condiționate în parte de influența substratului. Precizăm în sfârșit că, după părerea noastră, cadrul lingvistic (și poate și etnic) moștenit din antichitate e valabil până în zilele noastre și el se reflectă deasemenea pe un teritoriu lung și îngust care separă lumea daco-tracă de lumea illiră. E vorba de Dardani, care erau poate un trib ne-indoeuropean, al cărui teritoriu e acoperit astăzi de un grai de tranziție între sârbo-croată, bulgară și macedoneană. Amintim că acest teritoriu, în evul mediu, n-a atras atenția statului bulgar și nici a Serbiei.

În concluzie, fără a mai fi expus unele dovezi convingătoare ce depășesc cadrul pur lingvistic al tezei noastre, putem repeta că:

1. Toate limbile balcanice de astăzi s-au dezvoltat pe un substrat daco-trac.

2. Limbile moderne din această regiune formate în afara teritoriului daco-trac, nu sunt caracterizate în mod evident de trăsăturile comune limbilor din Peninsula balcanică.

Cu alte cuvinte, realitatea lingvistică din trecut se prelungește și se reflectă în limbile moderne, în dialectele și graiurile lor.

INTERVIU CU COMPOZITORUL OVIDIU VARGA

LA SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL DE TRACOLOGIE DE LA PALMA DE MALLORCA

S-a născut în 5 octombrie 1913, la Pașcani. În anul 1946 și-a luat licența în litere și filosofie la Iași și a urmat cursurile Academiei Regale de Muzică din București, făcând studii de vioară și de compoziție. A avut ca profesori la Iași pe Alexandru Zirra, la București pe Andricu. Între 1948 și 1968 a fost director muzical al Radioteleviziunii Române, iar între 1953-1977 șeful catedrei de Istoria Muzicii, Folclor și Muzicologie la Conservatorul Ciprian Porumbescu» din București. Membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor de la înființarea acestei uniuni și membru al Uniunii Ziariștilor. Este membru în biroul de conducere al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor, membru al Consiliului Internațional al Muzicii cu sediul la Londra, și membru în Consiliul Internațional al Radioteleviziunii.

Aveți o bogată activitate muzicală, literară, filosofică și ziaristică. Ne puteți vorbi despre ea?

Am compus operele «Tracul Orfeu și destinul muzicii», în 1980, iar în 1981 «Orfeul moldav și alți șase mari ai secolului XX». Am colaborat la «Monografia Conservatorului Ciprian Porumbescu», care a apărut în 1964, la centenarul conservatorului. Am publicat numeroase studii și articole în Revista de filosofie, Studii de muzicologie, Cercetări de muzicologie, România literară, Contemporanul, Săptămâna etc.

Ce temă ați ales pentru cel de al III-lea Simpozion de Tracologie de la Palma di Mallorca?

Conferința mea se intitulează «Vocația europeană a muzicii Tracilor». Analizând sistemul modurilor muzicale grecești, am descoperit că între acestea se află și un mod al Tracilor-Frigieni, care a avut funcția catalizatoare asupra celorlalte moduri grecești. *Sistema teleion, așa cum denumeau ei modurile de a cânta ale lor, sunt moduri traco-grecești. Acest mod al Tracilor-Frigieni, prin forța sa de penetrație, a fost preluat odată cu apariția creștinismului în muzica proto-creștină, iar în muzica bizantină ortodoxă, a avut funcția prioritară de exhos protos, adică ehul întâi, glasul întâi cum se spune la noi - funcția prioritară între cele opt glasuri bizantine. Din cântarea bizantină, ehul întâi a fost preluat de către Papa Grigore, care în secolul al VI-lea a fost nunțiu papal în Bizanț, și care l-a transplantat în cântul gregorian, adică în muzica bisericească greco-catolică, unde i-a schimbat denumirea de exhos protos în cea de modul dorius, deși în realitate era același mod de a cânta al Tracilor-Frigieni. Acest mod de a cânta a Tracilor-Frigieni se găsește în practica muzicală a ultimelor secole înainte de era noastră și a primelor secole ale creștinismului, prin felul în care era acordat un instrument cu coardele ciupite, denumit «lira lui Orfeu». Așa aflăm din scrierile*

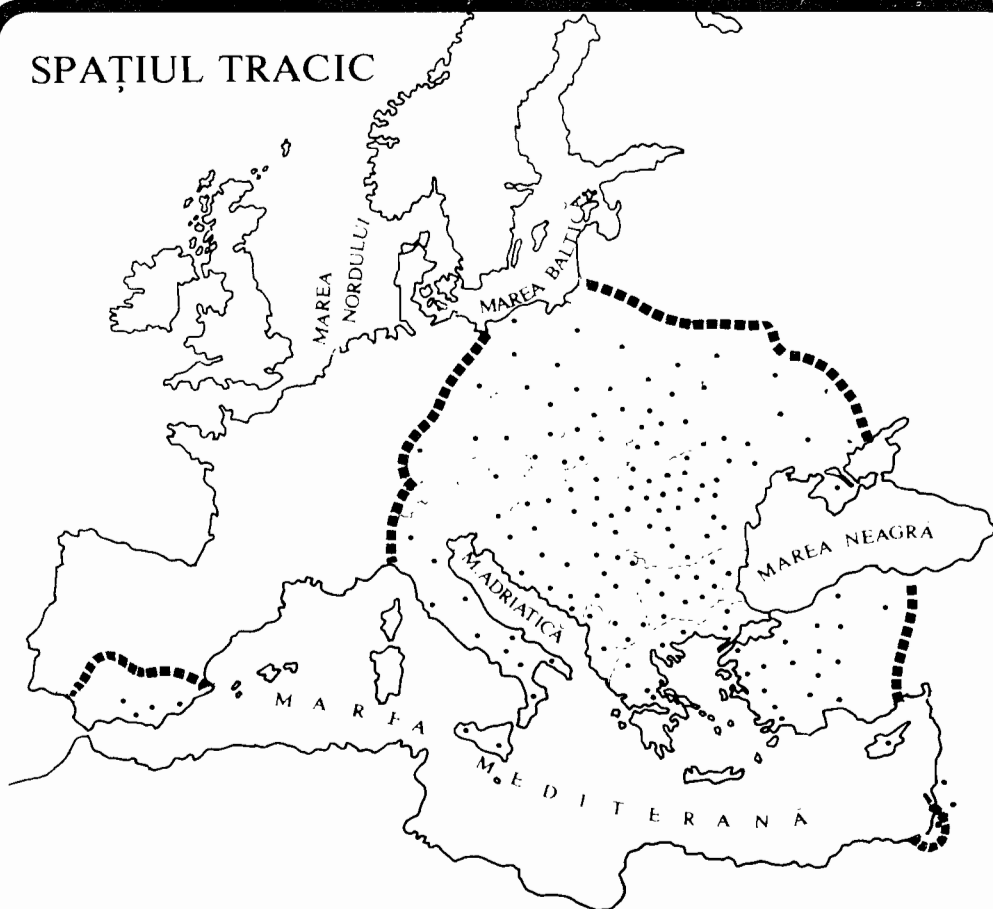

neoplatonice ale lui Nicomahos din Gerasa. Numele lui Orfeu, căruia mitologia greacă s-a gândit să-i atribuie și inventarea lirei cu care se acompania, a constituit motivul cel mai frecvent din întreaga mitologie traco-greacă. De la primele opere italiene apărute în secolul XVI și XVII și până acum am identificat până acum 64 de opere pe motivul Tracului Orfeu și al fetei trace Euridice (așa cum se exprima Blaga), aparținând unor compozitori din mai toate popoarele Europei.

Ce părere aveți despre cel de al III-lea Simpozion de Tracologie organizat de Fundația Europeană Drăgan la Palma de Mallorca?

Al treilea Simpozion de Tracologie a constituit un pas înainte în cercetarea tracologiei, prin extinderea ariei de investigație în domeniile lingvisticii și muzicologiei, ce s-au adăugat la arheologie, istorie și numismatică. Diversitatea tematică și nivelul comunicărilor științifice a asigurat acestui colocviu un interes deosebit din partea tuturor participanților, prin bogăția de idei și date recente care au făcut ca această știință nouă a tracologiei să capete dimensiuni sporite. Consider că toți participanții la acest simpozion recunosc calitățile de vizionar ale prof. dr. J.C. Drăgan, într-un domeniu în care, până mai ieri, nu se cunoștea mai nimic. Sintagma «conștiința europeană» pe care J.C. Drăgan a lansat-o în studiile și cărțile sale, este de o deosebită importanță nu numai pentru poporul român ca descendent direct din Traco-Geto-Daci, ci pentru întreaga Europă, care datorează însăși existența și cultura sa europeană marilor tradiții de cultură și civilizație ale celor trei populații sedentare din spațiul carpato-euxino-mediteranean, adică Tracii, Grecii și Romanii. Excelenta organizare, cadrul minunat al acestei insule mediteraneene a făcut posibil profundul schimb de idei între toți participanții la acest Simpozion și a dus la adâncirea cunoașterii reciproce între popoare și la intensificarea colaborării între acestea.

SPAȚIUL TRACIC

Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor (Herodot)

<i>Ion Coja</i> : Riscurile hipercorectitudinii	1
<i>Mihai Păstrăguș</i> : La philosophie chez les Daces	6
<i>Valeriu Gorunescu</i> : Sămânță tracă	10
<i>Momčilo Savić</i> : Vechile limbi balcanice și repercusiunile lor moderne	11
Interviu cu compozitorul Ovidiu Varga	14

NOI TRACII
Redactia: Via Larga 11, Milano

Direttore responsabile: Sabino d'Acunto
Direz. Foro Traiano I/A Roma - Reg. Trib. Roma n. 17282 del 31.5.78
Rivista mensile - Spedizione in abbonamento postale gruppo terzo (70%)